

Szentgáli-Tóth Boldizsár¹: Válaszúton – rendiség, abszolútizmus, polgárosodás? Hatalomgyakorlási modellek Jean Bodin *Az államról* című könyvében

Debreceni Jogi Műhely, 2013. évi (X. évfolyam) 1. szám (2013. január) 51-57.

Néhány szó Bodin koráról

A rangos történeti kézikönyvek között alig van olyan, amelyikből hiányzik Jean Bodin neve. A politikai gondolkodás egyik klasszikusának tartott Jean Bodin rendkívül termékeny szerző, jogtudós, történész, közgazdász, bölcselelő és a politika-elmélet művelője volt egy személyben, a XVI. század nagy francia humanistája, aki hatalmas és változatos életművet hagyott az utókorra.² Bodint a logikai kompromisszumokra képtelen intellektuális becsületesség teszi elbűvölő íróvá.³ Írásaival ő is az abszolút monarchia szükségességét támasztotta alá, kortársaitól eltérően nem annyira konkrét politikai cselekvéseket kívánt igazolni vagy bírálni, hanem általános törvényszerűségeket tárt fel.⁴ A római jogra és a középkor legjelesebb jogászaire hivatkozik, történeti példákkal a kortárs eseményekre, illetve az egyetemes történelem fontos epizódjaira mutat rá műveiben.⁵

A XVI. század mélyreható gazdasági/társadalmi változások időszaka egész Európában, a középkor merev, feudális struktúráiból a polgári értékrend felé mutató eltolódás több évszázados folyamatának egyik meghatározó korszaka. Erre az időszakra esnek a nagy felfedezések és az ismert világ kibővülése, a hagyományos vallásos világképet egyre erőteljesebben megingató tudományos eredmények, valamint a protestantizmus különböző irányzatainak térnyerése. Ezekhez járult még az imént ismertetett jelenségekből következő gazdasági fellendülés, amely főként a felfedezett területekkel közvetlen kapcsolatba kerülő nyugat-európai államok számára kínált új lehetőségeket. Mindezen változások természetesen fegyveres konfliktusok és társadalmi feszültségek egész sorát generálták, így a korszak egyáltalán nem mentes válságjelenségektől, kezelendő nehézségektől sem. E mozgalmas időszaka az európai történelemnek nem hagyhatta érintetlenül az államról való gondolkodást, s a politikai gondolkodóknak is új kihívásokra kellett reagálniuk. Amint Szmodis Jenő jellemzi ezt a XIV. századtól folyamatos változásokkal teli szellemi közeget „Dante De monarchiájának, Machiavelli Fejedelmének, Kálvin racionalista hitvallásának, egyenes folytatása Bodin „Hat könyv”-e, amely az uralkodói teljhatalom mellett foglal állást, másfelől amely a profanitás jegyében a társadalmak és államalakulatok jellegzetességeit merőben a természeti és éghajlati tényezőkre igyekszik visszavezetni. A korai racionalizmus győzelme ez a szakrális szemlélet felett.”⁶

Franciaország történelme során némi leegyszerűsítéssel az erős központi hatalom és a széttagoltság egymást váltó korszakaival szembesülünk. A XIV. századtól honosodott meg a rendi állam, melynek kiteljesedését azonban nagymértékben hátráltatták az angolokkal szemben elhúzódó, francia szempontból jórészt defenzív jellegű küzdelmek. A XVI. század Franciaországban a központi hatalom és a rendek küzdelmének időszaka: mint Nyugat-Európában másutt is, az uralkodó hatalmi törekvéseinek előtérbe helyeződését tapasztaljuk. Kezdetben ennek több tényező is gátat vetett: egyrészt a rendek hagyományosan erős pozíciói, másrészt a bomlasztóan jelentkező vallási ellentétek nem szolgálták a fokozottabb centralizáció érdekét. Jean Bodin olyan korszakban élt tehát, amelyben Franciaországot többféle érdek kibékíthetetlen szembenállása tette megosztottá, az ellentétek nem ritkán véres eseményekhez is vezettek. Ezek közül legnagyobb hatást rá a Szent Bertalan-éj általános megdöbbenést keltő fejleménye tette, ennek során a katolikus francia királyi udvar, a béketárgyalások ürügyén Párizsba csalt protestáns, hugenotta főurak tucatjait lemészároltatta.

Bodin munkássága másfelől szerves része a korabeli francia társadalmat érintő kérdésekről zajló, akkori viszonylatban kiterjedt diskurzusnak: katolikus emberként művében a protestánsok általa hibásnak ítélt elméleteit kívánta cáfolni, azzal együtt is, hogy nem titkolt szimpátiá-

val viseltetett a hugenotta mozgalom iránt. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy sokkal mérsékeltebb álláspontot képvisel, mint a korszak legnevesebb hugenotta szerzője, Hotmann, aki meghirdette az ún. zsarnokölési elméletet a választott királyság elsőbbségét és az ellenállási jog létjogosultságát hirdetve. Ezzel szemben Bodin tagadja az uralkodóval való szembezállás bármilyen formájának legitim voltát és az örökletes királyság mellett érvel.

Bodin művének felépítése és főbb tárgyai

Bár jelen írás tárgya elsősorban nem az ellenállás problémaköre, annak megemlítése mégsem mellőzhető, mivel ez volt az egyik legfontosabb nézeteltérés, ami Bodint arra ösztönözte, hogy hozzáfogjon fő művének *Az államról* (*Six Livres de la République*, vagyis hat könyv a köztársaságról) megírásához. Nem véletlen, hogy úgy nyilatkozik, a vallási köntösbe öltözött felforgatók ellen kíván fellépni, akik a minden zsarnokságnál borzalmasabb anarchiát akarják megvalósítani, az állam rendjének megteremtése a célja.

Az államról írt könyvének tagozódása a következő:

- Első könyv: az állam irányítása, kapcsolata a családdal és a szuverenitás feltételei.
- Második könyv: az államformák összehasonlítása és egyenkénti bemutatása.
- Harmadik könyv: tisztségek, tisztségviselők és testületek.
- Negyedik könyv: az államok kialakulása, törvényeinek változása, uralkodói bíraskodás.
- Ötödik könyv: az emberek és az államforma kapcsolata, az állam változásának kivédése, jutalmazás, büntetés, háborúk, szerződések.
- Hatodik könyv: adók, vagyonösszeírások, pénzügyek. Állásfogalás a denominatio és a successio mellett, igazságszolgáltatás.

Fentiek jól jelzik azokat a témaköröket, melyek köré Bodin gondolatmenete épül. A mű megírásának idején Bodin, aki ugyanebben az évben a harmadik rend képviselője a francia Nemzetgyűlésben,⁷ munkájának fő célja, hogy a múlt elemzésével segítse elő a jelen és a jövő számára helyes út kijelölését, a pénzügyi, morális és gazdasági válságba süllyedő Franciaország számára kíván alternatívát felvázolni a kilábalásra. Bár nem tud elszakadni a rendi tagozódástól sem, az, hogy a polgárosodó elemeket tömörítő kamara munkájában vett részt, lehetőséget biztosított számára arra, hogy - szigorúan az abszolutizmus keretei között maradván, megőrizve a rendi felfogás néhány elemét is - a korban uralkodó felfogáson sok tekintetben túlmutató jelleggel körvonalazza államfelfogását, mely több tekintetben a felvilágosult abszolutizmus és a polgári állam előképeit is hordozza. Ennek a sokoldalúságnak a felvázolására törekszem a továbbiakban a harmadik könyv alapján, ennek értelmezéséhez azonban előre kell bocsátani a mű néhány központi fogalmát.

Bodin művét e szavakkal kezdi: „Az állam több családnak és az ő közös ügyeiknek a jogszerű kormányzata szuverén hatalommal.”⁸ A szuverenitás⁹ rendszerében oszthatatlan, annak egyedüli letéteményese az uralkodó, aki isteni felhatalmazásnál fogva gyakorolhatja ezt a jogot. Szmodis szerint Bodin az állami szuverenitás tanát klasszikus formában fejt ki:¹⁰ „A szuverenitás egy állam állandó és abszolút hatalma.”¹¹ „Ez a hatalom állandó; mert előfordulhat, hogy valakinek vagy többeknek abszolút hatalmat adnak bizonyos időre, amelynek lejártával ismét egyszerű alattvalók; és amíg hatalmon vannak, nem nevezhetők szuverén uralkodónak, mivel csak letéteményesei és őrzői e hatalomnak, amíg a népnek vagy az uralkodónak, akinek mindig is birtokában maradt, kedve nem támad visszavonni tőlük...”¹² „Az abszolút hatalom azt jelenti, hogy a szuverenitás birtokosa fel van mentve a törvények hatalma alól: hogy törvényt ír elő az alattvalók összességének és beleegyezésük nélkül.”¹³ Bodin mégsem tekinti korlátatlannak az uralkodói szuverenitást, elkülöníti egymástól a királyság (állam¹⁴) és az uralkodó fogalmát. Utóbbi kezét megkötik az isteni és természeti törvények, a királyság alaptörvényei, valamint különösen a magántulajdonhoz való jog. Ezen az úton elvi alapon az adózást

sem tartja helyes intézménynek, de elismeri, hogy a gyakorlatban erre mégis szükség van, azonban nélkülözhetetlen rendszerében ehhez az érintettek hozzájárulása, amit a Rendi Gyűlés adhat meg. Az adózásról vallott nézete kétségtelenül a rendi berendezkedés modelljét idézi, a magántulajdon különös tisztelete azonban már a polgárosodáshoz való kötődését mutatja. Megemlítendő még az államforma kapcsán elmondottak: antik minták nyomán megkülönbözteti a demokráciát, az arisztokráciát, valamint az egyeduralmat, ennél lényegesebb azonban, hogy elhatárolja az államforma és a kormányforma gyakran szinonimaként használt fogalmait. Előbbi a hatalomgyakorlás struktúráját, szervezetrendszerét írja le, míg utóbbi azokat a tényleges mechanizmusokat, melyek e hatalomgyakorlás eszközei. Így Bodin eljut odáig, hogy a monarchiát is igazgathatják demokratikus módon.

Bodin gondolatai az állami funkciók operatív gyakorlásáról

A hat könyv közül a harmadik az állam irányításában meghatározó szerepet játszó testületeket és a főbb tisztségviselőket tárgyalja. Ezek jelentőségét azért sem szabad lebecsülni, mert az abszolutista államberendezkedés jellegzetes intézményeiről van szó: az állam sikertelenségéért általában nem az uralkodó, hanem annak tanácsosai viselték a felelősséget, akik a közvélemény szemében gyakran a kudarcok okozójaként jelentek meg.

Bodin az uralkodó legfontosabb tanácsosainak gyűlését szenátus¹⁵ névvel illeti. Ez az elnevezés a történelem egyes korszakaiban különböző, földrajzilag is differenciált jelentéstartalmat hordoz, Bodin nem a mai, a törvényhozás második kamarájára utaló értelemben használja, hanem arra a viszonylag szűkebb közösségre, mely szervezett formában áll a király rendelkezésére, amennyiben tanácsokra van szüksége (a magyar történelemből is ismertek az ilyen intézmények: Királyi Tanács, majd a koraújkorban Titkos Tanács, Udvari Haditanács, Magyar Tanács, stb.).

A szenátust, mint az államtanácsosok gyülekezetét jellemzi, melynek tagjai a szuverén birtokosának jogosultak tanácsokat adni. Az uralkodó számára több szempontból is előnyös, amennyiben követi ezeket a javaslatokat: egyrészt a tanácsosok véleményével megtámogatott döntések legitimitása várhatóan erősebb lesz, másrészt az uralkodó nem feltétlenül a legbölcsebb ember a királyságban. Amennyiben ez mégis így van, akkor ezt a bölcsességet inkább arra kell használnia, hogy ki tudja választani azokat a legalkalmasabb tanácsadókat, akik álláspontját bizalommal követheti.

A királyság számára is kedvezőbb, hogy a legnagyobb tudású emberek a szenátusban foglalnak helyet, de ők maguk közvetlenül nem bírnak hatalommal. A tudás és a hatalom egy kézben való összpontosulása könnyen vezethet igazságtalanságokhoz, visszaélésekre sarkalhatja az ilyen pozícióba került személyeket. Szükséges tehát a szenátust megőrizni az uralkodó alárendeltségében, az ilyen gyűlés csak a király akaratából, az általa meghatározott helyen és időben ülészhet. Ezért a kétségtelenül antik gyökerű (Ciceró is hivatkozik¹⁶) szenátus tagjai számára a becsületesség és az igazságosság a legnagyobb erény.

A szenátus tagjainak kiválasztásánál nem vagyoni, hanem képességek szerinti szelekciót tart szükségesnek: a tanácsba a tanácsadásra legalkalmasabb személyeknek kell helyet foglalniuk. Ezzel együtt nélkülözhetetlen a szenátorok anyagi hátterének biztosítása: a testület hatékony működése érdekében a szenátoroknak rangjukhoz méltó életet kell teremteni. Elítéli kora Franciaországának azt a gyakorlatát, amely a hivatalok betöltésénél lehetővé tette az egyes pozíciók megvásárlását: az illető egy bizonyos összeg megfizetése fejében foglalhatta el posztját. Ez a módszer a lassan polgárosodó társadalom feudális orientáltságának megnyilvánulása volt, a polgári származású, vagyonos emberek ilyen módon juthattak nemességhez és még nagyobb társadalmi respektushoz. Bodin szerint a bölcsesség az erény, az államtanácsosok e szükséges tulajdonai oly szent dolgok, hogy nem válhatnak alku tárgyává.¹⁷

A szenátus az egyik legfontosabb tanácsadó szerv, de nem az egyetlen, melynek ez a funkciója. Tisztán abszolutista elem a titkos tanács szerepeltetése a konstrukcióban. Ennek akkor van szerepe, ha olyan államügy kerül terítékre, melynek hatékony elintézését nem szolgálja, ha túlságosan sokan szereznek róla tudomást. Ezért helyesebb, ha bizonyos ügyeket csak a tanácsadók egy nagyon szűk köre vitat meg és ezt titokban teszik. Ezeknek az eseteknek a kezelésére jönne létre a titkos tanács, melynek gyökereit Bodin Augustus korában véli felfedezni.¹⁸ Az uralkodó pozícióját jelzi, hogy a hatásköröknek milyen megosztása alakul ki a király és tanácsadó szervei között. Amennyiben a fejedelem hatalma gyengébb, számos feladatot kénytelen átengedni közvetlen környezetének, ha erősen kézben tartja az államügyeket, az említett tanácsok szerepét szinte formálissá degradálhatja. A XVI. század Franciaországában is ilyen helyzet alakult ki, a szenátus jogkörei kimerültek egyes kiemelten fontos ügyekben való bíraskodásban.

A szenátus fontos funkciója a döntéshozatalba garanciális mechanizmus beépítése, a megfontolt, kiérlelt határozatok alkotásában való közreműködés. Ez a vonás kétségtelenül közel áll a törvényhozás mai második kamarájának fogalmához. Bodin munkássága fontos táptalajává vált a polgári kori, kétkamarás törvényhozás felállítására irányuló ambícióknak, mégsem állíthatjuk, hogy rendszere a második kamarák közvetlen előzménye volna.¹⁹ Az az államszervezet, melyet Bodin elénk tár, oly mértékben távol áll mai fogalmainktól, hogy a szenátus egészen más összefüggésben kerül elő. Mivel a szuverenitás egységes és oszthatatlan, nem érvényesül a hatalmi ágak szétválasztásának elve, így a szenátus nem a törvényhozó hatalom egyik letéteményeseként jelenik meg, már csak azért sem, mert ez Bodin rendszerében maga az uralkodó. Mégis a számos országban (köztük Franciaországban) ma is létező elnevezési azonosság mellett más okból is értékelhetjük Bodin szenátusát a polgári kori második kamarák előfutárának.

A második kamarák a XVIII.-XIX. század fordulóján terjedtek el Európa számos országában, kialakulásuk, funkciójuk eltérően alakul az egyes alkotmányos rendszerekben.²⁰ Kezdetben a feudális és nagypolgári rétegek kompromisszumaként jöttek létre. Napjainkban viszonylag kevés országban van jelen ez a megoldás, motivációja bizonyos direkt politikai befolyástól mentes társadalmi szereplők képviselésének biztosítása, valamint a javaslatétel, a törvényalkotási folyamatban egy a jogalkotás színvonalát javító szűrő szerepeltetése.

Bodin szenátusa ugyanúgy a tényleges törvényhozó hatalom és az elmélyült tudás szétválasztását célozza, mint napjaink második kamarái. Feladatuk a döntések gondos előkészítésében való közreműködés, ilyen formán a megalapozott és széles körben elfogadott határozatok meghozatala. Ugyancsak nem illeszkedik a rendi világszemlélethez és az abszolutizmus, de a polgári rend előképe is az a momentum, hogy Bodin nem születés, vagy vagyoni helyzet mentén kívánja felállítani a tanácsadó testületet, hanem a személyes érdemet, a rátermettséget preferálja.²¹

Hogy mennyire aktuális ma is a törvényalkotás színvonalának fokozása, az átgondoltabb jogalkotás előmozdítása, jól mutatja az, hogy az elmúlt két évtizedben kiterjedt szakmai diskurzus zajlott arról, hogy az egy, vagy kétkamarás törvényhozás e kívánatosabb, a politikai élet résztvevői azonban egyértelműen kiálltak az előbbi mellett.²² Az alaptörvény kodifikációja kapcsán komolyan felmerült egy második kamara beiktatásának igénye, azonban ez az álláspont kisebbségben maradt. Mindazonáltal e vita ma sem lezárt, a hatékony törvényhozásról Bodin által elindított párbeszéd továbbra sem veszítette aktualitását.

Bodin harmadik könyvének másik sarkalatos témája a fő tisztségviselők köre. Ilyeneknek tekinti azokat, akik egy adott államban jogosultsággal rendelkeznek parancs kibocsátására. A fő tisztségviselőknek két csoportját különíti el: a megbízottakat, valamint a hivatalnokokat. Előbbiek már a törvények előtti időkben is léteztek, mivel feladatkörüket nem jogszabály, hanem konkrét megbízás jelöli ki, azonban fontos esetükben leszögezni, hogy közhivatalt viselnek. A hivatalnokok olyan tisztségviselők, akiknek feladatkörét törvény, vagy rendelet

határozza meg. A hivatalnokok kinevezése a főhatalmat gyakorló kizárólagos hatásköre, annak gyakorlását nem engedheti át másnak. A kinevezettek körét tekintve azt kell vizsgálni, hogy a hivatalnokok születés, vagyon, vagy személyes érdem útján jutnak e állásukhoz.²³ A kinevezés módja alapján választással, sorshúzással, vagy e kettő vegyítésével történő szelekciót lehet megkülönböztetni. A sorshúzás szerepeltetése szintén annak a gyakran tetten érhető antik hatásnak a megnyilvánulása, melyre több vonatkozásban már utaltam.

A fő tisztségviselőt az uralkodói felhatalmazásnál fogva illeti meg a másokra kötelező parancs kibocsátásának joga, magánszemély, vagy a fő tisztségviselő magánszemélyi minőségében ilyet nem tehet. A fő tisztségviselőt köti a kapott felhatalmazás, vagyis nem léphet túl ennek keretein, pl. a végrehajtásra kapott utasítással nem folytathat ítélkezési tevékenységet. Ez egyrészt a hatalmi ágak elhatárolásának (nem a szétválasztásának), másrészt az állami szervek közötti racionális feladatmegosztásnak az előképe.

Részletes instrukciókat fogalmaz meg Bodin a tisztségviselők által követendő magatartásra vonatkozóan is. A tisztségviselő engedelmisséggel tartozik a királynak és a királyságnak, a törvényeket és a király utasításait maradéktalanul érvényesítenie kell. Tudnia kell engedelmessé válni feljebbvalóinak, ugyanakkor tisztelni a vele egyenrangúakat, szükség esetén oltalmazni a kisebbeket, akár a feletteseivel szemben is. Főszabályként végre kell hajtania valamennyi uralkodói rendeletet, ha mégis kételye merülne fel annak jogosságával kapcsolatban, tisztségviselő társaihoz kell fordulnia. Amennyiben ezek megvizsgálják és követendőnek tartják az adott normát, a tisztségviselőnek a szerint kell eljárnia, nem helyénvaló, ha ilyen esetben a lemondást választja. Ezzel veszélyes példát mutatna valamennyi alattvaló számára a főhatalom iránti engedelmisség megszegésére és cserbenhagyására az államot, amikor az bajban van. Ha viszont hivatalából következően igazságtalanságot kellene cselekednie, az államnak is hasznosabb és saját presztízsét is jobban óvja, ha megváltik állásától.

A hivatalnok ugyanis nem csak és nem elsősorban önmagáért felelős, tevékenységével hivatalának, valamint uralkodójának tekintélyét is meg kell őriznie. Bodin fentebb kifejtett gondolatai örök érvényűek, különösen azok, melyek a hivatalnokok viselkedésére tartalmazznak előírásokat. Mindezt jól mutatja, hogy egyebek mellett a reformkor magyarországi közgondolkodásában is nem egy szerzőnél²⁴ felbukkan mélyreható ilyen irányú érdeklődés. Ma már kevésbé érvényes, de Bodin idejében helyt álló meglátás, hogy a magánszemélyekkel szemben nem a törvény, hanem a fő tisztségviselők bírnak erősebb jogosultságokkal: a parancsolás, a tiltás, az engedélyezés, a büntetés egyaránt az ő kezükben összpontosul.

Bodin külön foglalkozik a testületekkel, társaságokkal, rendekkel és egyéb testületekkel.²⁵ Ez a kategorizálás is jelzi, hogy rendszere nem lép ki sem a rendiség, sem az abszolutizmus korlátaiból, főszabályként e két modell ötvözetére épül, néhány olyan pontot leszámítva, ahol korát meghaladva túllép e kereteken. Ugyanakkor a társaságok és testületek szerepeltetése annak újabb bizonyítéka, hogy Bodin egyáltalán nem kívánta a polgári értékeket kirekeszteni államából.

A testületek, társaságok teljes betiltását nem pártolja, mivel ez totális diktatúrához „zsarnoksághoz” vezetne, ami igen messze áll attól az abszolutizmushoz közel álló gondolatvilágtól, amit Bodin megjelenít. Ugyanakkor a társaságok korlátok nélküli szerveződése sem ideális, ilyen helyzetben gyakran összeesküvések, monopóliumok jönnének létre. Bodin e két véglet közti helyes egyensúly megtalálását szorgalmazza.

Összegzés

Bodin munkássága zömében az abszolutizmushoz kötődően annak ideológiai alapját igyekszik alátámasztani és hatalomgyakorlási mechanizmusait kidolgozni. Az általa megfogalmazottak azonban nem maradnak ebben a mederben: egy sajátos történelmi pillanat államról alkotott felfogását rögzítik. Egy erős uralkodói hatalom kontúrjai mellett érzékeljük még a

letűnőben lévő feudális és rendi berendezkedés hatásait is éppúgy mint a keresztény késő-középkor szakrális gondolkodását.²⁶ Ugyanakkor a lassan előretörő polgárság értékei, és a szekuláris szemlélet kezdeményei is fellelhetők a műben. Ehhez járul Bodin elmélyült gondolkodása és érzékenysége a hatalomgyakorlás problémái iránt, ennek köszönhetően az általa felvetett témák és megállapítások több évszázaddal később a nemzeti és polgári államok számára is értékeseknek bizonyultak.

A harmadik könyv különös értékét az adja, hogy megragad néhány olyan elemet az állami struktúrában, melyek esetében a jobbító szándék nem csak saját korában, de ma is releváns, a törvényhozásról, a hivatalnokok magatartásáról, a társaságok funkciójáról folytatott disputa ma is része közéletünknek. Alighanem egészen másképpen értékelnénk ezeket a területeket Bodin iránymutatásai nélkül.

Summary

The article approaches Bodin's philosophy from historical aspect outlining the characters of age of reformation. The paper emphasizes, Bodin's work came into existence in a transitional time, wherein holy and profane views coexisted, often interspersed. The conception of Bodin reflects a relatively rational way of thinking introducing the state phenomena as parts of political power structure. The writing analyses the functions of state and their institutions and operation. The article introduces Bodin's ideas about the professional state control and its relations with our modern public administration.

¹ Hallgató, ELTE ÁJK

² Búza János: Jean Bodin a drágaság okairól és a magyar aranyforintról In: Bekker Zsuzsa - Besenyei Lajos – Bod Péter Ákos: Jubileumi tanulmánykötet. Nagy Aladár professzor 70. születésnapjára. Tanulmányok Nagy Aladár tiszteletére a miskolci egyetem gazdaságtudományi karának jubileumi tanulmánykötete. Szerk.: K Kocziszky György - Bihari Ágnes. A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar kiadványa. Miskolc 2011. 54-72. 54. o.

³ Ferenczi László: Jean Bodinról (előszó), in: Jean Bodin: Az államról. Budapest, 1987. 9-37. 27. o.

⁴ Paczolay Péter: A legfőbb hatalom eredete. Újkori államelméletek. Rubicon. 1997. 8. szám. 25-29. o. 26. o.

⁵ Sz. Jónás Ilona: Jean Bodin könyvének magyar kiadásához, in: Jean Bodin: Az államról 1987. 38-39. 39. o.

⁶ Szmodis Jenő: A nyugati jogpozitivizmus kezdeteiről. Jogelméleti Szemle. 2012. 2. szám, 26. o.

<http://jesz.ajk.elte.hu/szmodis50.pdf> 25. o.; Vö: Szmodis Jenő: A jog prepozitivistá átalakulása Dantétól Kálvinig. Jogtudományi Közlöny 2010. november 576-582.; Szmodis Jenő: A jog realitása – Az etruszk vallástól a posztmodern jogelméletekig. Kairosz Kiadó. Budapest. 2005. 73.

⁷ Ferenczi 1987, 27. o.

⁸ Jean Bodin: Az államról. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987, 27-28. o.

⁹ A szuverenitás fogalma olyan politikaelméletet tételez fel, amely azt állítja, hogy minden kormányzati rendszerben kell lennie egy abszolút hatalomnak – egy személynek vagy testületnek -, amelyről elismerik, hogy illetékes dönteni, és amely képes döntéseinek érvényt szerezni. Ezt a személyt vagy testületet nevezik szuverénnek (Ferenczi 1987, 20.) A fejedelmi szuverenitás elmélete a szuverenitás fogalmának évszázadokon át vitatott, de máig ható elveit lényegében az állami főhatalom egységes és oszthatatlan, valamint korlátlan és korlátozott jellegében határozta meg. (Bodin 79. o.) A szuverenitás fogalom szempontjából meghatározó jelentőségű volt Jean Bodin munkássága. Fő művében az állami szuverenitást, mint a király jogát határozza meg, amelyet csak az isteni és természeti törvény, valamint a tulajdonhoz való jog korlátoz. (Bodin 80.; Vö: Dezső Márta: A szuverenitás fogalma. A szuverenitáselméletek. Alkotmánytan, szerk.: Kukorelli István, Osiris Kiadó Budapest, 1995. 79-81.)

Bodin Az államról c. művében az államok rendszerezésével kapcsolatban új elvet fogalmaz meg: „, hogy kié a főhatalom, így ítéltjük meg, milyen az államforma.” Megállapította, hogy a szuverenitás a kiindulópont: ha egy ember gyakorolja, akkor monarchia, ha az egész nép, akkor demokrácia, ha a nép kisebb része, akkor arisztokrácia létezik. Különbséget tett az állam- és kormányforma között; helytelenítette ennek azonosítását, ugyanis lehet olyan monarchia, amelyet demokratikusan kormányoznak, előfordul, hogy arisztokratikusan irányítanak. Elkülöníti még a törvényes, a despotikus és a zsarnoki monarchiát. A demokráciát olyan államformának minősíti, amelyben a „nép összessége együttesen gyakorolja a szuverén hatalmat.” Samu Mihály: Hatalomelmélet

különös tekintettel az államra. Korona Kiadó, 2000. 241. Vö: Szmodis Jenő: Kiválasztási rend és kiválasztási motiváció a közjog területén. *Gazdaság és Társadalom* 1996. 3-4. 145-163.

¹⁰ Szmodis 2005. 114.

¹¹ Bodin 1987. 73.

¹² Bodin 1987.74.

¹³ Bodin 1987.31.

¹⁴ Bodin az adott korra nézve olyan tisztasággal munkálta ki az államelméletet, hogy az természetszerűleg nyugtázta le mindazokat is, akik később az állam eredetére vonatkozóan végezték kutatásaikat. Szmodis 2005. 114.

¹⁵ Bodin 1987. 172-183.

¹⁶ Bodin 1987. 175.

¹⁷ Bodin 1987. 175-177.

¹⁸ Augustus létrehozott egy szűk körű tanácsot a legbölcsebb szenátorokból a titkos ügyek megvitatására, a szenátusnak pedig azt mondta, hogy csak az előterjesztendő dolgok kiválogatására alapította. Ezt a szokást követték azóta a legbölcsebb császárok. Bodin 1987, 177-178.

¹⁹ A magyar országgyűlés 1608 óta kétkamarás formában működött, és a hazai közéletben sokáig fel sem merült érdemben annak kérdése, hogy ezen változtassanak. A múlt század közepére az állandóság, a konzervetizmus megtestesítőjévé, az arisztokrata érdekek képviselőjévé vált a köztudatban. PüskiLevente: *A magyar felsőház története. 1927-1945.* Napvilág Kiadó. 2000, 11. o.

²⁰ Dezső Gyula már 1878-ban részletesen kifejti tudori értekezésében az egy-, és két kamarás rendszer előnyeit, hátrányait. „A két kamrarendszer nyújt alkalmat arra, hogy ... a demokrácia tulzásai a legügyesebben elhárítassanak s a rendes mederbe tereltessenek.” Dezső Gyula: *A két kamara rendszer kérdése, különös tekintettel a felsőház hivatására és szervezésére.* Nyomatott Ottinger Edénél. (A kolozsvári Magy. Kir. Tudomány-egyetem Jog- és Államtudományi Kara által elfogadott Államtudományi tudori értekezés.), *Politikai röpiratok*, 1878. 184. szám. 45. 7.

²¹ Ugyanez a gondolat jelenik meg Fáy András, haladó reformkori politikusunknál is. Fáy nem fogadja el a rendi kiváltságok alapvető elemeit. Elfogadhatatlannak minősíti, hogy olyan emberek kezében összpontosuljon nagyobb hatalom, akiknek valamelyik őse több évszázaddal korábban megszerezte a nemesi oklevelet, biztosítva ezzel családja jövőjét. Ezzel szemben Fáy a személyes érdemen alapuló rendszer bevezetését itéli szükségesnek. Végképp elfogadhatatlan számára az, hogy a nemességen belül az határozza meg az egyes családok hierarchiáját, hogy melyiknek származik régebről nemesi oklevele. Kikel az ellen is, hogy számos olyan nemes úr élt az országban, akiket csupán ősi oklevelük emelt ki a tehetségtelenek sorából, de valójában komolyabb funkció ellátására teljesen alkalmatlanok voltak. FáyAndrás: *Lúd és orr: állatmesék.* Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó. Magyar Helikon. 1978, 75. o.

²² Bővebben lásd: *Téglási András* (szerk.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?* Tanulmánykötet az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága által 2010. november 12-én azonos címmel megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadások alapján. Budapest, 2011. 172.; Dezső Márta: *Képviselés és választás a parlamenti jogban.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézet. Budapest. 1998, 115. o.; 120-121.o.

²³ A reformkorban többek között Irinyi József és Fáy András is hasonló kérdéseket vetett fel.

²⁴ Bővebben lásd: *Irinyi József*: *Az országgyűlés rendezéséről.* In: *Politikai röpiratok*. 117. kötet. Pest. 1847. 9-10.

²⁵ Bodin 1987, 199-205.

²⁶ Szmodis Jenő: *A jog és a vallás szükségszerű kapcsolatáról.* *Magyar Szemle* 2010. október 112-127.